

רשימות וסקירות

למעמדה של יהדות אמריקה

(בעקבות הרצאתה של סינתיה אוזיק)

שמואל שנידר

צעדיו, לאן תובילו דרכו ומה תהינה תחנותיו. הנכנס למרחבי "השממה" מעומת עם שרשרת של אירועים ומאורעות המצויים בתהליך מתמיד של מיפגשים והתנגשויות המשפיעים והמפעילים זה את זה. הזירה ההיסטורית, לפי אחיק, היא ישות הפועלת על-פי כללי "השממה". אלמנט הדמיון שבחיים הופך את ההתפתחות ההיסטורית להווייה בעלת מהויות ייחודיות בלתי ניתנות להגדרה ובלתי-חזויות מראש. היא מקומו, זמנו וריקעו והכוחות המפעילים אותו מה שיהיו – מהווה התהליך ההיסטורי סידרה של רטטים, פירכוסים ולא פעם סידרה של זעזועים העושים אותו לתופעה שאף עינו דעתו של המוכשר שבהיסטוריונים אינן מסוגלות לחזותן מראש. בניגוד לתפיסות דטרמיניסטיות שונות ובמיוחד מבית-מדרשם של המרכזיסטים רואה אוזיק את ההיסטוריה, לפחות מבחינת התפיסה האנושית, "כאינה ניתנת לדמיון... הדמיון האנושי יכול לעבוד רק לאחור ולא לפנים".

את ההיסטוריה חייבים לתפוס בקני-מידה א-דטרמיניסטיים אלא שדווקא אי-היכולת לצפות מראש את העתיד לקרות, דווקא אותה הווייה של רטטים, פירכוסים ועזועים הוא הוא ייחודו של התהליך ההיסטורי העושה אותו לתופעה כה מעניינת ואף מרגשת לגבי כל הרוצה לעמוד על מהותה ולהבינה.

יהודית ארה"ב – העולה היא או יורדת?

הדיון ההיסטוריוסופי שנסתייע בתייעוד נרחב שימש רק כפרליוד לעיקר דבריה – ההווייה היהודית בארה"ב.

המציאות ההיסטורית של המאה הי"ח שימשה אחת הדוגמאות המרכזיות בהן

ההרצאה השנתית לזכרו של הסופר והעורך הלל רוגוף נישאה כסידרה זו השנה התשיעית ב"מיכללת סטרן לנשים" של "ישיבה אוניברסיטה". המרצה השנה היתה הסופרת והמסאית היהודית סינתיה אוזיק שסיפוריה המהוקצעים והמשוכללים מסותיה המעמיקות וחריפות – הביטוי התפרסמו במיטב כתבי העת של ארה"ב.

ייחודו של התהליך ההיסטורי

את נושא הרצאתה היא הגדירה כ"הרהורים על השממה" (Reflections on the Wilderness) – כותרת שרב בה הנסתר והסתום על הגלוי והידוע. אלא שלאט לאט, תוך כדי מהלכה רב-הכיוונים ורב-המבואות של ההרצאה החל ענן התמימות והמיסטורין שמעל לכותרת המוזרה לפוג קימעה קימעה.

כבר בראשית דבריה ניגשה סינתיה אוזיק להגדיר את נושא הרצאתה, את "השממה", את ה-Wilderness כאותו גורם בהיסטוריה האנושית המפעילה וההופכה לישות דינמית וחיה.

אותה תחושת בדידות, פרי תחושת השממה והשממון שבעולם ובארץ היא, אליבא דסינתיה אוזיק, "הגורם העיקרי שמפעילנו, המעורר אותנו והגורם לחיפושינו". בגין אותה תחושת ההימצאות בשממה הופכת הפעילות האנושית להווייה דינמית, עשירת גוונים ורבת-כיוונים. היא השאור-שבעיסה ההופך את החומר הגולמי של הפעילות האנושית ההיסטורית למוצר בשל ובר-שימוש.

אלא ש"השממה", לפי עצם מהותה והגדרתה, הינה בעלת אופי פראי ובלתי-מרוסן שאין יודעים כיצד לתנהג ולאן פניה מתעדות. מי שעניין לו עם "השממה" אינו יכול לחזות מראש את

הפעילות היהודית בארה"ב כפעילות מזויאונית, טקסיות קדם-גסטית – רואה הפרופ' האמריקאי פעילות זו כביטוי חיות של ריניסאנס תרבותי.

על העיקר שחסר

ובהקשר זה נאמר דבריה הביקורתיים הנוקבים והחריפים ביותר של ס. אוזיק. לדעתה אין יהדות ארה"ב ספרד החדשה אך גם אינה מזויאון משום שמוזיאון הינו בית-אוצר בו מאוכסנים ומשתמרים הדברים היקרים ביותר. לעת-עתה לא נוצרו פה "אוצרות". ההווייה היהודית האמריקאית מאופיינת לדבריה ע"י פיליסיטיניות. הקיטש, הריקנות הרוחנית והאידיאית הם הם שבאים לדי ביטוי בחיי הקהילה היהודית בארה"ב – וכאן אין המרצה חוסכת את ביקורתה החריפה ביותר כלפי המנהיגות החברתית-פוליטית מחד והאקדמית-אינטלקטואלית מאידך. היהודי באירופה עם כל עונוי ואי-תיכחמו היה אריסטוקראט משום שהכיר בערכו והיה מודע להבדל שבינו לבין ה"מוזיק" הרוסי וה"חאם" הפולני. היהודי בארה"ב הלך ומאבד יותר ויותר מזהותו היהודית. ובטון ובנוסח של מחנך יהודי המקונן-לנצח עמדה אחיק על הולגאריות של החינוך היהודי בארה"ב. אפילו הצמרת האקדמית והאינטלקטואלית חסרה כל מיטען יהודי – חסרה להם תרבות יהודית.

ותוך כדי כך סקרה המחברת סידרה של ציוני-דרך ואירועים ביהדות ארה"ב שהם לדעתה כולם ביטויי הפיליסיטיניות שפשתה בה. הפיליסיטיניות פירושה לדבריה "אי-היכולת להבחין בין רבנים ... שימוש בתחליפים אמריקאיים וראייתם כמשהו יהודי ...". בדברי תוכחה חריפים מיקדה אוזיק את עיקר התקפותיה על אבי-אבות חטא הפיליסיטיניות – התרחקות ממעיינות המסורת היהודית. אי-ידיעת המקור הוא לדעתה סיבת הקיטש ופשיטת הרגל הטוטאלית של החברה היהודית כקולקטיב ובמיוחד של אישי הצמרת האינטלקטואלית שהם יהודים מלידה אך חסרי "ידיע יהודי" ... אין להם

השתמשה המרצה להוכיח דבריה שלא ניתן לצפות מראש כיצד יתפתחו להם המאורעות ההיסטוריים.

אבות ארה"ב, מייסדיה של המדינה החדשה בצפון אמריקה נולדו מחוץ למרכז תרבותם המקומית והמקורית; הם למעשה פרי תרבות ההשכלה האירופאית שצמחה על חופי מערב אירופה. הישות האמריקאית ינקה במישרין מהניסיון האירופאי בתחומי תרבות וחברה ומעגל אידיאי רב-מרחקים הביא את מייסדי המדינה הצעירה תחת כנפי ההשכלה המערב אירופאית. באותה עת ממש חיים יהודי מורח אירופה בתנאי מצוקה מחרידים. אבות המהפיכה האמריקאית לא נתנו את דעתם עליהם ויתכן שלא ידעו על קיומם וחייהם, אפי"כ הופכים אבות האומה האמריקאית, שלא ביודעים ושלא מרצונם, לגורם המרכזי בחיי יהודי מזרח-אירופה מאז עד לימינו אנו. מי ההיסטוריון, ויהיו כישוריו מן המעולים ביותר, שיכול היה לחזות זאת מראש, שלא לדבר כבר על היהודים עצמם.

ומכאן עברה המרצה לדין על עתידה של פזורה זו; האם נידונה יהדות ארה"ב, כדעתו של אחד הסופרים הישראליים אותו פגשה ס. אוזיק בירושלים, לכלייה, או לספרד-של-תור-הזהב חדשה, כדעתו של אחד הפרופסורים היהודיים בארה"ב שאף אותו פגשה בירושלים. הסופר הישראלי טען שיהדות ארה"ב העמידה יחידים מוכשרים במספר רב אך כקולקטיב יהודי יוצר, כפי שהיה הדבר, למשל, בפולין, או ברוסיה – הינה עקרה לחלוטין.

הפחפסור האמריקאי הגן על דעתו וטען לעומת עמיתו הסופר הישראלי שיתאזר בסבלנות ושיחכה ויראה. הדגם שיהדות ארה"ב תחקה ייתכן שלא יהיה נוסח פולין אלא נוסח ה"פרנקפורטר לעדהאוס", למשל. יהדות ארה"ב עוד תצמיח כנפים משלה ותיהפך למרכז יהודי רוחני ותרבותי גדול (רעיון אותו משמע חוזר ושנה זה שנים רבות פרופ' סלו בארון – ש.ש.). בניגוד לסופר הישראלי, הרואה את

ואפילו לא על זה שבארה"ב בו תופסים היהודים מקום נכבד ביותר. עם כל מעמדה של יהדות ארה"ב על עשרות אלפי עורכי הדין, הרופאים, הפרופסורים, האמנים וכו' וכו' "אין אנו מפעילים אלא תמיד מגיבים . . . תמיד מישניים . . . גם כשיש לנו כוח ואנו במרכז אנו מגיבים. תמיד נצמדים לבעלי כוח. אך תמיד חלשים . . .". עדות לכך הפאטיות שבגורלם של המתבוללים הבורחים מהמעגל היהודי לעבר העולם הגוי.

אך למרות כל ההבדלים העקרוניים הללו אין אוזיק מתעלמת מהאופי ה"גלותי" של ישראל – גלות לפי הגדרתה היא. הקיום הרוחני והתרבותי, אותו רואה אוזיק כעיקרו של קיום קיבוץ אנשי, הוא קיום המרוחק והמנוכר למקורות היהדות. אם ניישם את הגדרותיה של ס.א. בהרצאה דגן ניתן לומר שהפיליטוניות כאבי-אבות הטומאה של יהדות ארה"ב הינה גם סימן-דיכור של ישראל.

בניגוד לשאיפותיה ומגמותיה של האליטה האינטלקטואלית והאקדמית בישראל שהיא בעיקרה חילונית ונוטה לשמאל – שמאל מחצה, לשלש ולרבע – מגמות החותרות ליצור בארץ חברה חילונית המזדהה עם האידיאולוגיות, על גווניהן השונות, המנחות את האליטות בארצות המערב הרי שניסוחיה של ס. אוזיק, לפחות כפי שנוסחו בהרצאה זו, דינן דיאמטריות לאותן מגמות. לאורך כל הרצאתה שיקפו דבריה תודעה "אנטי-פגנית" מובהקת. אותן זיקות והזדהויות המצויות בסיפורת שלה ובמסותיה והמציינות תודעה יהודית-לאומית מובהקת ותפיסה היסטוריוסופית שניתן לכנותה מסורתית בלטו אף בהרצאה זו.

אף סיומה של ההרצאה טיפוסי היה לדרכה של אוזיק בסיפוריה ובמסותיה. כמסאית מעולה נסתיימו דבריה בשיזורה של הסיפא ברישא. לאחר השקלא-וטררא על מהותה של יהדות ארה"ב ניסתה

שום בסיס יהודי. הלוח העברי זר להם . . . חסרה להם תרבות יהודית".

פשיטת הרגל של היידישיזם

מאלפים ביותר היו דבריה על פשיטת הרגל של היידישיזם החילוני שעם כל המיליטנטיות שלו ותודעתו ההיסטוריוסו-פית והחברתית התגלה ככוח עקר בהיסטוריה היהודית. היידישיזם החילוני לא יצר יציחת של ממש יבעיקר את עיקר-העיקרים היצירתי – את ההמשכיות, שיהודי דתי מגדיר "כבנים ובני בנים עוסקים בתורה". הנחה זו, אותה הביעה החוקרת לוסידודוביץ' ("קומנטר", כרך 70, חוברת 5, נובמבר 1980; ראה במיוחד עמ' 45) ואשר אומצה ע"ס. אוזיק, טוענת שבאורח דיאלקטי "היידיש שמקורה במזרח אירופה, על כל מקורותיה ושורשיה, היא שגרמה להתכחשות ליהדות, כי היידיש באמריקה לא היתה יידיש של המקורות אלא יידיש חילונית והיא נבשלה". היידישיסט החילוני גם כשניתק ממקורות היהדות, לכל הפחות הובילה אותו דרכו לעברי פיסגות התרבות האירו-פיאית נוסח טולסטוי ודוסטויבסקי. אך החסר בסיס זה מוצא את עצמו לכד באורות המלל והשטחיות הטליבויוניים כדבריה של אחת הלוחמות הנלהבות הוותיקות למען זכויות הפועלים בארה"ב אותה ציטטה המרצה.

דמותה של ישראל

בהקשר זה התייחסה המרצה גם לדמותה ולמעמדה של ישראל – במיוחד מבחינת מימד התרבות היהודית. אליבא דאוזיק אף ישראל היא בבחינת "גלות" חאת בשל העובדה שישראל היא מדינה שבתרמינולוגיה אוזיקית "רחוקה מהמקורות". מודעת היא להבדלים המהותיים שבין ישראל והגולה האמריקאית ובראש וראשונה מבחינת האלמנט הפוליטי.

היהודים בארץ הינם גורם מפעיל – הם נמצאים במרכז של העשייה, וכדבריה: "בארץ הרגשנו איזושהי אוטונומיה ועצמאות, שליטה בגורל, בעשייה . . ." מה שקשה לומר על הקיום היהודי בגולה

המרצה לתת תשובה לשאלת השאלות של "מי אנחנו?". אעפ"י שתשובתה אינה מחמיאה יש בסיפא נימה של תקווה. כאמור, יהדות ארה"ב במעמדה הנוכחי רחוקה מלהיות מוזיאון-בית אוצר. מה שכן גלוי וידוע, טוענת אוזיק, היא ש"אנחנו קיימים". זוהי הנקודה הדיקארטית שלה – נקודת המוצא לעתיד. מה דמות תלבש יהדות ארה"ב? – הרי שהתשובה כבר ניתנה מראש – תשובתה בסיפא לא סתרה את הרישא; ההיסטוריה כידוע הינה בבחינת "שממה" וע"כ מי היסטוריון חכם ידע זאת. אין ההיסטוריה יכולה לטעון "צא ולמד". מה שנשאר היא התקווה והתפילה שהפיליסטיניות הנוכחית כליל תחלוף מעל במתה של יהדות ארה"ב.

כאמן הבקי בכל רזי המירקם היצירתי כך טוטה סינתיה אוזיק את דבריה צעד אחר צעד במעשה מיקשה מיבני מתוחכם, כשכל חלק וחלק מהרצאתה נשזר מקדמו ומשתחל בזה הבא אחריו. היתה זו מסה "אוזיקית" טיפוסית. הבהירות המחשבתית, הניתוח האנליטי על כל סממניו הדיאלקטיים והפולמיים, הלשון העשירה והמורכבת, מיבנה המישפט והקטע המהוקצעים בשילוב שטף ההרצאה הזורמת לה בעוז אורטורי קברו יחד להעניק לקהל השומעים חווייה אינטלקטואלית ממדרגה ראשונה. המתח הדרמטיות שנתלוו לערב זה יצרו מעין דרמה אינטלקטואלית.

ישיבה אוניברסיטה, נ.י.